

jejich povolání, čím větší kvalifikaci vyžaduje a s čím výhodnějšími podmínkami je spojeno. Z dělnic pokračovalo v zaměstnání výrazně více těch, které měly odbornou kvalifikaci; u duševních pracovníků působila na jejich rozhodnutí nejen výše vzdělání, ale velmi silně i prestiž povolání a láska k němu.

S vlivem odborné kvalifikace je úzce spjat i vliv ženina výděлку — podíl žen, které pokračují po narození dítěte v práci, roste ve vyšších platových skupinách. Čím všeobecně výhodnější je struktura platů fyzicky pracujících žen, tím více jich pokračuje v práci; to znamená, že v podnicích, kde jsou průměrné platy vyšší, zůstává po mateřské dovolené více žen. U duševních pracovníků tato závislost mezi výší průměrného platu a setrváním v zaměstnání nevystupuje; tyto pracovnice zřejmě přihlížejí ve větším stupni i k jiným hodnotám práce než materiálním. U obou skupin zkoumaných pracovníků se ukázala výrazná závislost mezi pracovní stáží a návratem do zaměstnání. Čím delší byla všeobecně pracovní stáž i čím déle pracovala žena v posledním závodě, tím častěji se vracela do zaměstnání.

Autor se pokoušel rovněž stanovit závislost mezi návratem žen do práce a místem jejich pracoviště, neboť rozdíly ve stálosti práce vdáných žen po narození dítěte jsou v jednotlivých krajích Polska značné velké. Shromážděný materiál však neumožnil plně odpovědět na otázku, co je příčinou těchto rozdílů. V měřítku kraje nevystupoval vliv situace na trhu práce tak silně, jak by snad vystoupil v menších lokalitách. Výzkum sám dovolil pouze vyslovit hypotézu, že zjištěné rozdíly jsou (vedle řady ekonomických a společenských činitelů) důsledkem rozdílné tradice výdělečné práce žen v jednotlivých krajích, zejména tradice zaměstnanosti žen vdáných.

Práce Kurzynowského ve svém souhrnu ukázala, že zatímco podle všech dosud prováděných výzkumů není výdělečná činnost žen, které mají malé děti, společností akceptována a schvalována, je ve skutečnosti daleko častější, než se myslelo. Uznávaný model chování v této oblasti se značně liší od chování realizovaného: navzdory názorům, že místo ženy po narození dítěte je doma, v prvních třech letech po skončení mateřské dovolené pracovaly v Polsku $\frac{3}{4}$ vdáných matek. Autor z této skutečnosti vyvozuje řadu podnětů a návrhů pro hospodářskou a sociální politiku i pro pracovní zákonodárství. Považuje za nutné rozšířit možnosti práce žen na zkrácený pracovní úvazek, prodloužit placenou i neplacenou mateřskou dovolenou, dále rozšiřovat síť jeslí, mateřských škol i sít služeb všeho druhu — tedy opatření, která jsou u nás stejně naléhavá jako v Polsku.

Autor chce svůj zajímavý výzkum po delším časovém období opakovat, aby zjistil, jakou má pozorovaný jev — chování zaměstnaných vdáných žen po narození dítěte — tendenci a jak se případně mění samo toto chování i faktory, které je podmiňují. Avšak už tento první výzkum, metodicky velice dů-

kladně a svědomitě připravený a provedený, přinesl značný užitek jak teorii, tak i praxi, i když nemohl samozřejmě odpovědět na všechny otázky, jež se v souvislosti se zkoumaným tématem vynořují a jichž si je ostatně autor sám dobře vědom. Kromě zdůvodněných podkladů pro praktickou politiku upozorňuje sociology velice naléhavě, aby posuzovali s největší opatrností výsledky nejrozumnějších postojů a nepřeceňovali jejich význam, neboť rozpor mezi deklarovaným postojem a realizovaným jednáním může být až překvapivě veliký, což bylo — byť i neúmyslně — výzkumem Adama Kurzynowského jasně dokázáno.

Libuše Háková

Problémy osvojení dětí

Dr. Pavel Voďák s kolektivem deseti spolupracovníků vydal r. 1967 ve Státním zdravotnickém nakladatelství v Praze knihu (244 stran; cena Kčs 12,50), která jako syntéza poznatků biologických, lékařských, psychologických a společenských v nejširším smyslu toho slova umožňuje čtenáři poznat v teorii i praxi velmi složitou aktuální problematiku, již je *adopce (osvojení) dětí*. Kniha podává souborně značně ucelený obraz o současném stavu této problematiky u nás, o teoretických vědních principech, na nichž je osvojení založeno, i o praktických zkušenostech, které byly shromažďovány po řadu let za spolupráce širšího kolektivu pracovníků různých oborů. Řešení vhodné adopce dětí je dnes problémem celosvětovým, proto autor po shrnutí kladů a záporů našich zkušeností s osvojením poukazuje na perspektivu dalšího vývoje této společensky odpovědné otázky; uvádí ji spíše jako náměty k širší diskusi, která by pomohla přivést na vyšší odbornou úroveň i k dokonalejší organizaci opatření velké sociální důležitosti, jehož význam ve světě spíše vzrůstá než upadá (str. 15).

Jestliže moderní doba a zvláště naše století vyzdvihly jako své heslo „péči o dítě“, a jestliže se přitom správně začíná znovu vysoko oceňovat hodnota rodinného společenství, není sporu o tom, že i u nás adopci pokládáme za *nejlepší způsob*, jak dopomoci současně „dětem bez rodin“ i „rodinám bez dětí“ k normálním vývojovým podmínkám a k těm životním hodnotám, které rodinný život přináší. Je tomu tak i v těch evropských zemích, které po poslední válce řeší výchovu „opuštěných dětí“ (sirotků, dětí odložených, bez rodin) moderním způsobem v tzv. *dětských vesnicích*. I zde poukazují na to, že adopce poskytuje osvojeným dětem nejlepší náhradu za ztracenou rodinu; protože však v zemích, kde nemohou být všechny děti adoptovány (v Rakousku, v Německé spolkové republice, v Itálii a ve Francii), rovněž uznávají, že je třeba výchovu opuštěných dětí založit na zdravém základě *rodiny* a že matka je pro výchovu dětí do čtrnácti let vůbec nenahraditelná, budují pro opuštěné děti dětské vesnice jako systém rodin — nikoli výchovných ústavů (v každém domečku žije s matkou jedna rodina o 8—10 dětech různého věku a pohlaví), poskytující dětem všechny radosti, povinnosti i starosti skutečného

domova. (Viz např. Hermann G meiner: *Die SOS — Kinderdörfer. Moderne Erziehungsstätten für verlassene Kinder.* SOS — Kinderdorf-Verlag, Innsbruck — Wien — München 1960. Čtvrté přepracované a rozšířené vydání.)

V socialistickém Československu máme nyní v důsledku postupující společenské konsolidace situací pro adopce velmi příznivou. Počet dětí pro osvojení neroste, ale udržuje se stav kolem dvou tisíc, zatímco počet uchazečů o adopci je při dnešním oživeném zájmu o problémy adopcí ve veřejnosti dvakrát až třikrát větší, přičemž většina dětí je osvojena ve věku do šesti let; to je nesporně potěšitelný stav. Pro adopci přicházejí nyní u nás ve většině případů v úvahu děti z jedné sociální vrstvy — tj. děti nekvalifikovaných, pomocných pracovníků nestálého bydliště a zaměstnání, žijících často jen na okraji společnosti (str. 221). Svobodné matky v 57,6 % případů opouštějí své děti (str. 139). S další konsolidací naší společnosti lze očekávat, že se poměry zlepší, takže organizační otázky kvantitativních možností vědecky a společensky správné adopce dítěte, vyjádřené snahou odborníků umístit vhodné dítě do vhodné rodiny, budou dobře řešitelné.

Avšak — upozorňuje autor — naše kojenecké ústavy a dětské domovy jsou plné dětí převážně ze špatných rodinných poměrů, z rodin s abnormálním psychickým vývojem, nebo kde jeden z rodičů je psychicky nemocný. Právě tak přibývá u nás počet dětí s vrozenými vadami (embryopatie). Odhaduje se, že jen v Čechách ročně *přibývá* tisíc dětí se závažnými vývojovými vadami, a že tyto děti budou po celý svůj život závažným sociálním břemenem společnosti (str. 153). Uvážíme-li, že současné poznatky o psychické deprivaci dětí vychovávaných v citově odučeném prostředí dětských ústavů a různých dětských domovů, třebaš materiálně i zdravotnickým a pedagogickým personálem dobře vybavených, ale vybudovaných na principu tzv. kolektivní výchovy, mluví *proti* takto organizované péči o tyto děti, je třeba se již nyní zamyslet nad problémem, co s dětmi, které nemohou být adoptovány. Jestliže vědecky bylo dětskými psychology a psychiatry zjištěno, že nedostatek citových podnětů v ústavech a výchovných institucích pro děti s mimorodinnou výchovou může velmi vážně a *trvale* poškodit celý duševní vývoj těchto dětí, bude nyní třeba odpovědněji a za účasti vědecky zainteresovaných odborníků tyto otázky řešit. Jistě by nebylo na škodu i u nás aspoň experimentálně vyzkoušet způsob dětských vesniček s maminkami, které dovedou vnést do téměř individuální výchovy dětí v „rodinném domku“ tajemství mateřskosti, jež je zárukou výchovného úspěchu. Věřím, že by ani finanční náklady na tento moderní způsob péče o děti opouštěné či děti vyžadující zvláštní péče nebyly o mnoho větší, než jsou náklady na dnešní naše zařízení, nehledě k tomu, že jednotlivé naše podniky, závody, družstva či společenské a kulturní instituce by mohly své patronáty nad příslušným domkem či vesničkou vyjádřit i pravidelným finančním

príspevkem na výstavbu i vydržování tohoto — zdá se — nejhumanističtějšího zařízení.

Adopce je velmi složitým společenským problémem, protože jde o komplex vztahů, které je nutno před adopcí i v jejím průběhu řešit. Adopce nesporně není soukromou záležitostí bezdětných rodičů, ale souvisí se soustavou hodnot, kterou v dané době společnost přijímá za svou; je svědectvím životní úrovně a sociální politiky státu. Základem organizace a provádění adopce jsou zákonná ustanovení jednotlivých zemí. U nás je to z poslední doby nový zákon o rodině z prosince roku 1964 (před tím z roku 1926); Vodákova publikace podává čtenáři velmi zavěšený výklad právních podmínek osvojení dětí v minulosti (str. 28) a zvláště podrobně se věnuje právním podmínkám osvojení v ČSSR v současné době (str. 31—51).

V publikaci jsou dále dosti podrobně uvedeny a zhodnoceny zkušenosti, kterých jsme nabývali v Československu s adopcí po roce 1950, a to zkušenosti s osvojením dětí do 1 roku věku z kojeneckého ústavu (v době šetření šlo o 139 dětí — 69 děvčat a 70 chlapců ve věku od 1 do 10 let, odevzdaných do adopce v letech 1955—1963), zkušenosti s 34 dětmi (18 děvčaty a 16 chlapci) adoptovanými z dětského domova v předškolním věku (v době šetření r. 1964 řada adoptivních svazků měla za sebou již 10 let vývoje), a zkušenosti s dětmi osvojenými nebo umístěnými v *placené* pěstounské péči v letech 1943—1950. Zhodnocení je provedeno na základě průzkumu uskutečněného prostřednictvím dopisů rodičům-osvojitelům, kteří odpovídali na otázky pečlivě sestaveného dotazníku, a rozhovorů při návštěvě sociálních pracovníce v rodinách adoptivních rodičů; dotazník pro adoptivní rodiče, užívaný sociálními pracovníci v Psychiatrické poradně pro děti a mladistvé v Praze 2, je k publikaci připojen.

Průzkum prokázal, že z hlediska dosaženého uplatnění adoptovaných dětí ve společnosti *všechny zkušenosti svědčí ve prospěch adopcí*, neboť osvojené děti se v průměru uplatňují daleko lépe, než bychom mohli očekávat, kdyby zůstaly v prostředí vlastní rodiny. Je tomu tak především proto, že sociální a ekonomické postavení adoptivních rodičů je nepoměrně lepší než postavení rodičů vlastních — u dětí adoptovaných v předškolním věku to platí ještě výrazněji než u dětí z kojeneckého ústavu (str. 86) — a dále proto, že výchovná úroveň osvojitelů je vcelku podstatně vyšší než úroveň běžné rodiny. Výchova adoptovaných dětí je ve velké většině plánovaná, ne tak živelná jako u vlastního dítěte. Zvláště kladné výsledky adopce poskytl šetření u dětí, které byly adoptovány do jednoho roku svého věku. Odpovědi rodičů (str. 78):

1. Bevyhradně spokojeni, nadšení, přešastni 112
2. Spokojeni, s určitou malou výhradou 26
3. Nespokojeni (dítě je ve zvláštní škole) 1

Rovněž výsledky adopce dětí v předškolním věku hodnotí autor jako velmi uspokojivé, i když starší dítě chtějí osvojit především starší manželé; tím se ovšem adoptivní situace komplikuje, neboť s věkem přizpůsobivosti ubývá a tak méně přizpůsobivé děti se dostávají do méně přizpůsobivých rodin. To je snad také důvod, proč děvčátka jsou pro adopci mnohem žádanější než chlapci.

Zkušebním kamenem adoptivního svazku je zahájení školní docházky a školní úspěch vůbec. Pracovní vlastnosti adoptovaných dětí (poměr k úkolům, pracovní úsilí, snaha, zájem a vytrvalost) jsou učiteli hodnoceny příznivěji než jejich sociální chování (zapojení do kolektivu, vztah k druhým dětem, vztah k dospělým); častěji se u nich vyskytují negativní rysy, jako je nesnášenlivost, hašteření, agresivita, panovačnost, přehnaná ctížádost (str. 96). Přesto školní úspěch ukazuje, že přechod do adoptivní rodiny znamená pro dítě z hlediska intelektových schopností nepochybný zisk, takže stav adopce i v době školního věku hodnotí autor jako uspokojivý.

Zajímavý je poznatek autorův o dětech umístěných v placené péstounské péči. Tyto děti od počátku věděly, že nejsou „vlastní“, a přesto se na úspěšnosti rodinného svazku nic nezměnilo k horšímu, naopak, stabilitě adoptivního svazku to spíše prospělo. V této skutečnosti vidí autor odpověď na otázku, zda řici či neřici osvojenému dítěti pravdu o jeho původu. Podstatu tohoto problému nevidí v tom, zda se má či nemá dítě informovat o tom, že bylo adoptováno (zcela utajené adopce jsou totiž spíše výjimkou než pravidlem), ale v tom, kdo, kdy, jak a komu to má říci. I když u nás velká většina adoptivních rodičů je pro *trvalé utajení* (anonymitu) adopce před dítětem a zvláště před vlastními rodiči dítěte (to žádá i zákon o rodině), protože pak se lépe vžívají do postavení rodičů, je třeba tuto věc řešit individuálně, po jemném psychologickém rozboru každého případu.

Autor v této velmi zajímavé publikaci zaujímá stanovisko i k obavám mnohých rodičů-osvojitelů z mediátoru, který představuje tzv. „dědičnou paměť člověka“, jímž se dědičně přenášejí některé typické vlastnosti živé hmoty z rodičů na potomky (i určitá onemocnění). Adoptivní rodiče často trpí úzkostí, kdy a v jaké formě se u dítěte projeví neblahé sklony jeho rodičů, čímž sebe i dítě znepokojí až do neurotizujících. I když osvojitelům nemá být skutečný biologický a duševní stav dítěte zatajován, má jim být odborně vysvětleno, jaké jsou možnosti jeho dalšího vývoje. Dnes totiž víme, že *vrozené dispozice se mohou rozvinout jen v určitém prostředí* (str. 14). Přizpůsobovací schopnost mladého lidského organismu (zvláště ve věku kojeneckém, batolecím a předškolním) je tak překvapivě velká, že v rodinném prostředí, zajišťujícím harmonický duševní vývoj dítěte, který je vždy výslednicí působení mnoha vnějších vlivů na daný dědičný základ, se mnoho napraví. S odvoláním na vědeckou práci H. M. Skeelse a I. Harmse o du-

ševním vývoji dětí v adoptivních domácnostech (str. 222 a 236) uvádí (což potvrzuje i tato Vodáková studie), že děti, jejichž vlastní matky a otcové vykazovali inteligenci hluboce podprůměrnou (v rozmezí slaboduchosti a debilnosti), prospívaly v adoptivních rodinách normálně a později se sociálně uplatnily na úrovni odpovídající daleko spíše *adoptivním rodičům* než rodičům vlastním. Proto autor nedoporučuje k adopci toliko děti s hrubšími mentálními defekty; jinak všechny ostatní děti, u nichž je možnost zlepšení a nápravy během růstu, mají být vhodným rodičům, zájímajícím se o osvojení dítěte, k adopci doporučeny. Vždy je totiž třeba mít na zřeteli vedle toho, co dítě v současné době je, i to, *co by z něho mohlo být za normálních podmínek* (str. 177).

Takovéto odpovědné rozhodnutí však již vyžaduje vědeckého rozboru a odborného zájmu každého z adoptivních činitelů. Proto v závěrečné (čtvrté) kapitole *Závěry a výhledy* se autor velmi správně a zdůvodněně přimlouvá za adopci *řízenou*, uvažovanou, opírající se o *odborné posouzení* dítěte i těch, kdo se o ně ucházejí (str. 222). Výhodná situace, kterou nyní máme v Československu v tom smyslu, že počet rodičů ucházejících se o adopci je větší než počet k adopci schopných dětí, nám umožňuje vybírat takové rodiny, v nichž by se dětem nejlépe dařilo. Proto je třeba dosáhnout toho, aby pracovníci školských odborů na okresních národních výborech, v nichž je péče o adoptivní děti zatím jen na okraji zájmů, a dále příslušní pracovníci na úseku sociální služby byli pro práci s „dětmi bez rodin“ náležitě odborně připraveni; to se týká i lékařů, psychologů, psychiatrů a právníků, jímž by postgraduálním studiem měla být čas od času poskytována příslušná odborná příprava. Autor publikace v této souvislosti zjišťuje, že nedostatek odborně vzdělaných pracovníků je dnes jednou z hlavních příčin skutečnosti, že adopce jsou u nás dosud prováděny ponejvíce živelně, bez náležité kontroly a zajištění, jak ve svých počátcích, tak v pozdějších fázích. Nestačí totiž, aby byl adoptivní svazek jen „dobře založen“, avšak má-li dobře plnit svou funkci, musí být po celou dobu chráněn, podporován a posilován (str. 205). Těchto podnětných, vědecky založených a přesvědčivých myšlenek by si měly nyní povšimnout nejen příslušné sociální a výchovné instituce, ale i představitelé společenských a lékařských věd, kteří by se mohli a měli v širší diskusi připojit k předloženým námětům a společně vypracovat konkrétní návrh, jak vybudovat informační koordinaci ústředí, jak týmově plánovat a centrálně koordinovat výzkum současného stavu a příčin úspěchů i neúspěchů adopce u nás, jak zajistit odbornou přípravu a na vědeckých základech založené provádění a kontrolu adopce, kde vybudovat informační službu pro rodiče a jak soustavně informovat celou naši veřejnost o složitých otázkách adopce, a konečně jak dále vyvíjet zákonné předpisy s účinnějšími zásahy do práv rodičů, u nichž není naděje, že by se o své děti mohli odpovědně postarat; všechny tyto ná-